

4. Канцэпцыя гістарычнай адукацыі ў сярэдніх школах Беларусі // Настаўніцкая газета. – 1991. – 30 ліст. – С. 2–3.
5. Цэнтральны навучны архів Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далее – ЦНА НАНБ). – Ф. 3. Оп. 1. Д. 962.
6. Біч, М. Аб нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь / М. Біч // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. – № 1. – С. 15–24.
7. ЦНА НАНБ. – Ф. 3. Оп. 1. Д. 963.
8. ЦНА НАНБ. – Ф. 3. Оп. 1. Д. 972.
9. Касцюк, М. П. Нацыянальная канцэпцыя гісторыі Беларусі: асноўныя падыходы / М. П. Касцюк // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы): у 2 ч. / Усебеларус. канф. гісторыкаў, Мінск, 3–5 лют. 1993 г. – Мінск, 1994. – Ч. 1. – С. 3–10.
10. ЦНА НАНБ. – Ф. 3. Оп. 1. Д. 983.
11. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / Акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларусь, 1994. – Ч. 1. – 527 с.
12. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2 ч. / Акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларусь, 1995. – Ч. 2. – 560 с.

(Дата подачы: 26.02.2021 г.)

В. Ю. Булатая
Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск

V. Bulataya
National Institute for Higher Education, Minsk

УДК 94(476)“1924–1936”

СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ І ЗМЕСТ ПУБЛІКАЦЫЙ ДРУКАВАННЫХ ОРГАНАЎ ПРАВАСЛАЎНЫХ БЕЛАРУСКІХ АБ’ЯДНАННЯЎ У ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ (1924–1936 ГГ.)

SYSTEMATIZATION AND CONTENT OF MEDIA PUBLICATIONS OF THE ORTHODOX BELARUSIAN ASSOCIATIONS IN THE WESTERN BELARUS TERRITORIES (1924–1936)

Дадзены артыкул прысвечаны сістэматызацыі праваслаўных беларускамоўных выданняў, якія выходзілі ў Польшчы (1921–1939 гг.). Даследаванне скіравана на вызначэнне перыядызацыі, тэматыкі выданняў, уплыву рэлігійных і палітычных поглядаў выдаўцоў на змест матэрыялаў. Дзеля вырашэння даследчай задачы былі разгледжаны матэрыялы беларускамоўнага праваслаўнага друку. Вынікі паказалі, што большая частка праваслаўнага друку знаходзілася ў апазіцыі як да мітраполіі ПАПЦ, так і да Віленскай кансісторыі. Большасць беларускамоўных СМІ выкарыстоўваліся выдаўцамі ў якасці пляцоўкі для трансляцыі іх поглядаў на палітычную, грамадскую і рэлігійную сітуацыю ў Заходняй Беларусі.

Ключавыя словы: польская аўтакефальная праваслаўная царква; Заходняя Беларусь; беларускамоўная прэса; нацыянальны рух; праваслаўныя аб'яднанні.

This paper is devoted to such problem in historiography as the systematization of Orthodox Belarusian-language publications published in the Poland (1921–1939). The objective of the study is to determine the periodization, topics of publications, and the influence of religious and political views of publishers on the content of materials. In order to solve the research problem, the materials of the Belarusian-language Orthodox press were considered. The results showed that most of the Orthodox press was in opposition to both the PAOC metropolitanate and the Vilnius consistory. Publishers used most of the Belarusian-language media as a platform to broadcast them on the political, social, and religious situation in Western Belarus.

Keywords: polish Autocephalous Orthodox Church; Western Belarus; Belarusian-language press; national movement; Orthodox associations.

Аднымі з удзельнікаў беларускага нацыянальнага руху ў міжваеннай Польшчы з'яўляліся праваслаўныя актывісты. Польская Праваслаўная царква ў 1922 г. абвясціла сваю аўтакефалію, аднак ва ўнутраным уладкаванні пераняла мадэль часоў Расійскай імперыі, дзе літургічнай мовай была царкоўна-славянская, мовай казанняў – руская. Але паколькі праваслаўныя ў міжваеннай Польшчы – гэта ў тым ліку беларусы, то для часткі вернікаў востра стаяла праблема ўжывання беларускай мовы ў царкоўным жыцці.

Для таго каб даносіць свае ідэі да вернікаў, праваслаўныя дзеячы пачалі выдаваць беларускамоўныя СМІ, якія б маглі адрознівацца ад афіцыйных царкоўных выданняў па мове, характары і змесце. З гэтай прычыны разгляд беларускамоўнага праваслаўнага друку немагчымы без разгляду яго ў тандэме з заснавальнікамі.

Падчас аналізу міжваенных перыядычных выданняў узнікла істотная тэрміналагічная праблема: дадзеныя выданні немагчыма вызначыць як «канфесійныя» паводле інстытуцыянальнай прыналежнасці заснавальнікаў, бо пераважная большасць выходзіла не пад патранажам афіцыйных царкоўных структур. Таксама нельга назваць выданні «канфесійнымі» па тэматыцы, бо, акрамя тэмы царкоўнага жыцця, у іх у значнай ступені друкаваліся матэрыялы пра беларусізацыю царквы, рэвіндыкацыю, гісторыю Беларусі і хрысціянства, палітычная хроніка; публікаваліся мастацкія творы. Такім чынам, разгляд беларускамоўных выданняў, якія выхадзілі ў праваслаўным па-за царкоўным асяроддзі ў тандэме з іх заснавальнікамі, з'яўляецца актуальным.

Разглядаючы праваслаўны міжваенны друк, можна класіфікаваць выданні:

- прэса, якая выдавалася пры мітраполіі ПАПЦ;
- выданні праваслаўных беларускіх рухаў.

Выданне: царкоўна-грамадскі, навукова-папулярны і літаратурны часопіс «Праваслаўны беларус».

Перыяд выхаду: 1925 г. (22 нумары).

Заснавальнік: Варшаўская мітраполія (пад рэдакцыяй І. Пачопкі).

У сярэдзіне 1920-х гг., падчас адноснай лібералізацыі ў сферы нацыянальнай і канфесійнай палітыкі ўрада, актывізаваўся рух, які меў за мэту ўвядзенне беларускай мовы ва ўжытак ПАПЦ [1, с. 87–116]. Пачатак выдання часопіса «Праваслаўны беларус» звязаны з пастановай Сіноду ад 14 снежня 1922 г., згодна з якой святары маглі выкарыстоўваць у набажэнстве мову, якую жадалі вернікі (не толькі рускую) [1, с. 106].

Часопіс імкнуўся папулярываваць беларускую мову сярод вернікаў, але артыкулаў аб тым, як здзейсніць беларусізацыю царквы агулам, там не было. Тэмам і часопіса былі адукацыя ў беларускіх школах, навіны з беларускіх прыходаў і жыцця рэгіёнаў, гісторыя Беларусі; друкаваліся афіцыйныя пастановы мітраполіі ПАПЦ. Прадстаўлены часопіс, на нашу думку, з'яўляўся афіцыйным друкаваным органам Варшаўскай мітраполіі. Па-першае, рэдакцыя часопіса «Праваслаўны Беларус» знаходзілася па адным і тым жа адрасе, што і рэдакцыя афіцыйнага друкаванага органа мітраполіі «Воскресное чтение», які выдаваўся на рускай мове [2, с. 128]. Па-другое, «Праваслаўны Беларус» дубліраваў некаторую інфармацыю з часопіса «Воскресное чтение», перакладаючы яе на беларускую мову. Так, выяўлена, што матэрыял часопіса «Праваслаўны Беларус» №12 [3] перадрукаваны з «Воскресное чтение» №29 [4], а «Праваслаўны Беларус» № 13–14 [5] – з «Воскресное чтение» № 28 [6]. Адзначаны часопіс праз год спыніў сваё існаванне.

Выданне: газета-аднадзёнка «Народная ніва».

Перыяд выхаду: 5 студзеня 1928 г. (1 нумар).

Заснавальнік: Праваслаўнае дэмакратычнае аб'яднанне (ПДА), рэдактар – А. Коўш, выдавец – Д. Бохан.

Паводле даследчыка С. Говіна, выдавецкі орган газеты – Беларускае праваслаўнае дэмакратычнае аб'яднанне [7, с. 60], аднак у самім выданні адзначана, што выдаўцом газеты з'яўлялася Праваслаўнае дэмакратычнае аб'яднанне [8]. ПДА, ініцыятыву стварэння якога заклаў мітрапаліт Дзянісіў [9], выпускам часопісу паставіла сабе за мэту аб'яднанне ўсіх славянскіх меншасцей у Польшчы – як беларусаў, так і рускіх, пад «крыльлямі дарагой кожнаму з нас сьвятой Праваслаўнай Царквы» [8, с. 1]. Выдаўцы пісалі, што не прызнаюць апазіцыю дзеля апазіцыі і што «барацьба за нацыянальныя правы можа і павінна адбывацца легальна ў граніцах дазволенах аснаўнымі законамі рэспублікі» [8]. Аднадзёнка выйшла на трох мовах: беларускай, рускай і ўкраінскай. Артыкулы дубліраваліся. На старонках газеты публікаваліся архімандрыт П. Марозаў і а. А. Коўш [8].

Выданні, праваслаўных беларускіх рухаў пачалі выходзіць з 1927 г. Гэтыя выданні, у адрозненне ад выданняў, якія выходзілі пад апекай мітраполіі, выдаваліся рухамі, што стаялі да яе ў апазіцыі.

Выданне: царкоўна-грамадскі часопіс «Праваслаўная Беларусь».

Перыяд выхаду: 1927–1928 гг. (16 нумароў).

Заснавальнік: праваслаўнае беларускае дэмакратычнае аб’яднанне (ПБДА), пад рэдакцыяй Лукі Голада [10, с. 173].

У красавіку 1927 г. у Вільні было арганізавана ПБДА, у кіруючы склад якога ўвайшлі святар А. Коўш, сенатары В. Багдановіч, А. Назарэўскі [7, с. 59]. Пачатак выдання часопіса «Праваслаўная Беларусь» абумоўлены тым, што ў той перыяд у Вільні выдаваліся чатыры беларускамоўныя газеты, якія трымаліся розных палітычных кірункаў [11]. Аднак рэдакцыя часопіса палічыла, што ў інфармацыйным полі быў прабел: не існавала таго СМІ, якое б асвятляла тэму царкоўнага жыцця. «У часы адраджэнскага руху і барадзьбы за сваю палітычную судзьбу і нацэянальныя ідэалы не магчыма праходзіць міма пытанняў палітычных, сацыяльных, нацыянальных і культурных. Рэдакцыя ўважае за свой абавязак асвятляць і гэтыя бакі беларускага жыцця, не астаўляючы аднак сваёй галоўнай мэты і напрамку – асвятленьня гэтых рэчаў з пункту гледжання хрысціянска-праваслаўнага» [11].

Часопіс змагаўся за свабоду і самавызначэнне беларусаў, свабоду веравызнання і роўнасць для ўсіх народаў. Аўтары часопіса выступалі супраць ПАПЦ і за хрысціянска-дэмакратычныя ідэалы. Асноўная тэматыка артыкулаў – палітычная. Аўтары пісалі пра ўзаемадзеянне царквы і дзяржавы, дэлегатаў у Польскі Сойм, выкладалі праграму ПБДА, аналізавалі з’яву фашызму ў Італіі, публікавалі палітычныя навіны замежжа. Таксама ў часопісе прысутнічала рэлігійная тэматыка: друкаваліся артыкулы пра аўтакефалію, дагматычныя падставы саборнасці, беларусізацыю царквы. Шмат увагі аўтары надавалі дзейнасці Блока нацыянальных меншасцей, мэтай якой было прайсці ў Польскі Сойм [9; 11–25].

Падсумаваўшы, можна сказаць, што заяўлены кірунак часопіса не адпавядае яго зместу: «Праваслаўная Беларусь» хутчэй часопіс царкоўна-палітычны, а не царкоўна-грамадскі.

Выданне: царкоўна-народны двухтыднёвік «Беларуская зарніца».

Перыяд выхаду: 1928–1929 гг. (13 нумароў).

Заснавальнік: рэдактар А. Коўш.

Рэдакцыя пазіцыянавала сябе як «Орган праваслаўных беларусаў». Мэта часопіса – казачь праўду аб царкоўных патрэбах і аб тым, як іх задаволіць. Аднак побач з царкоўнымі праблемамі аўтары змяшчалі артыкулы і на эканамічныя, кааператыўныя, асветніцка-культурныя і нацыянальныя тэмы [26]. Ва ўступным слове калектыў рэдакцыі акрэсліў і сваю мэтавую аўдыторыю: міране, духавенства і «мучанікі духаўнікі, якія мучаючыся го-

рам і бедамі сваіх прыхаджан, на сабе перацяярпелі, увесь цяжар сучаснага царкоўнага быту і цяжару» [26]. Пра сваю місію часопіс напісаў і тады, калі выражаў свае адносіны да партыі БХД: «Часопіс як орган апалітычны, царкоўна-грамадскі, ня мае на мэце хваліць альбо ганіць палітычную працу і кірунак тое ці іншае партыі» [27]. Так, большасць матэрыялаў у нумарах часопіса маюць асветніцкі, культурны і рэлігійны характар. Тэмы, якія падымаліся ў часопісу, – гэта беларусізацыя ПАПЦ, адносіны царквы і дзяржавы; друкаваліся гаспадарчыя парады; нарысы аб гісторыі Беларусі і Царквы, гісторыі ўніі; развагі на царкоўныя святы; навіны з праваслаўных прыходаў, мітраполіі і Віленскай кансісторыі; праводзіўся агляд польскамоўнай і рускамоўнай прэсы; друкаваліся вершы Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, К. Буйло і інш. [26–37].

Выданне: царкоўна-нацыянальны двухтыднёвік «Съветач Беларусі».

Перыяд выхаду: 1930–1933, 1936 г.

Заснавальнік: Цэнтральны беларускі праваслаўны камітэт (ЦБПК) (рэдактар У. Більдзюкевіч).

У Вільні 14 сакавіка 1930 г. на з’ездзе праваслаўных беларусаў быў створаны ЦБПК, які за мэту ставіў аб’яднаць намаганні праваслаўных беларусаў у барацьбе супраць паланізацыі і амаралізацыі ПАПЦ. На старонках часопіса функцыянеры арганізацыі выказвалі свой погляд на самыя розныя пытанні нацыянальна-рэлігійнага характару. Мэта дзейнасці камітэта і непасрэдна часопіса – абарона царквы, пашырэнне і паглыбленне праваслаўя праз збліжэнне духавенства з народам, «агульнае падтрыманьне тых забітых у вясковай глушы духаўнікоў, якія падзяляюць нашы погляды і аддана будуць працаваць па духоўна-нацыянальную карысьць беларускага народу» [38].

Тэматыка выдання была падобная да тэматыкі ў «Беларускай Зарніцы», што тлумачыцца наступным фактам: яе былы рэдактар а. А. Коўш быў абраны віцэ-старшынёй ЦБПК. Аднак «Съветач Беларусі» меў больш матэрыялаў на тэму палітычнага жыцця Заходняй Беларусі: публікаваў праграмы і справаздачы са сходаў ЦБПК, развагі пра стаўленне польскіх улад да праваслаўнай царквы. Сярод іншых тэм – царкоўны сабор, выкрыванне маўчання мітраполіі, выкрыванне грахоў Віленскай кансісторыі, навіны цэркваў, нарысы на хрысціянскія тэмы, беларусізацыя праваслаўнай царквы. Некаторыя аўтары публікавалі свае роздумы наконт магчымасці адзінства хрысціян, развагі пра унію [39–46].

Выданне: газета-аднадзёнка «Проч з ліхазельлем!».

Перыяд выхаду: 1930 г.

Заснавальнік: рэдактар-выдавец Я. Юшка.

У газеце не называлася аб’яданне, якое выдавала аднадзёнку: у першым артыкуле выдаўцы толькі назвалі сябе «беларускаю моладдзю» [47]. Можна меркаваць, што яе выдаваў хаўрус беларуска-праваслаўнай моладзі, бо

ў 1931 г. менавіта гэтым хаўрусам быў надрукаваны артыкул, падобны па змесце да артыкулаў у «Проч з ліхазельлем!» той жа фактурай і канатацыямі значэнняў некаторых святароў Віленскай кансісторыі [42]. Тым больш, рэдакцыя акрэсліла сябе працягвальнікамі справы ЦБПК, часопісаў «Беларуская зарніца» і «Сьветач Беларусі», а таксама выказала спадзеў, што ні ЦБПК, ні Коўш больш не будуць летуцець аб супрацоўніцтве з мітраполіяй праваслаўнай царквы: «... выступаючы сяньня супроць крыміналістычных, амаральных пераемнікаш Нашай Царквы, мы лаяцца, кідаць балотам, займацца на ўзор сяброў Віл. Кансысторыі, духоўнай прастытуцыяй мы ня будзем [47]». У артыкулах аўтары крытыкавалі дзейнасць арх. Феадосія, прот. Кушнёва, прот. Краскоўскага, архім. П. Мароза, назваўшы іх «чорнай сотняй» і «клятваадступнікамі» [47].

Выданне: «У імя праўды».

Перыяд выхаду: 1930 г.

Заснавальнік: рэдактар Я. Бельскі (на думку польскага даследчыка Е. Трачука, гэта псеўданім С. Сарокі [10, с. 187]).

Выдаўцы аднадзёнкі, якія назвалі сябе «беларуская моладзь», казалі, што надрукаваныя матэрыялы ў газеце – гэта працяг і дапаўненне надрукаванага ў газеце-аднадзёнцы «Проч з ліхазельлем!». Па іх меркаванні, факты пра праваслаўных іерархаў, якія былі надрукаваныя ў «Проч з ліхазельлем!», не змог ніхто зняпраўдзіць. Таму выдаўцы апублікавалі артыкулы пра іерархаў Віленскай кансісторыі: арх. Феадосія, рэктара семінары Тучэмскага, прот. Кушнёва, архім. Марозава, урадоўца кансісторыі Бохана і інш. «Чытайце гэтую газэтку на зборках пад цэрквамі, на рынках, сходках і г.д. і перадавайце яе іншым асобам. Агульным Вашым дамаганьнем павінна быць – змена арх. Хвядоса і ўсяго складу Віленскае Кансысторыі, як асобаў, якія разбураюць і прафануюць Сьв. Праваслаўе» [48]. Так, у гэтых словах выдаўцоў газеты бачыцца мэта яе выдання – апублікаваць ганебную інфармацыю пра некаторых святароў, каб іх было магчыма памяняць на іншых.

Выданне: Орган незалежнай царкоўна-грамадскай думкі, часопіс «Голас праваслаўнага беларуса».

Перыяд выхаду: 1931–1932 (3 нумары).

Заснавальнік: рэдактар М. Маркевіч.

Прадстаўленае выданне пазіцыянавала сябе як орган незалежнай царкоўна-грамадскай думкі і выходзіла ў адказ на тое, што Віленскую кансісторыю ў прэсе пачалі крытыкаваць і ЦБПК, і беларуская праваслаўная моладзь [49].

У калонцы «Ад рэдакцыі» ў першым нумары выдаўцы распавялі пра сваю мэту – абарона праваслаўя ад ЦБПК і ад некаторых друкаваных выданняў: «Такое агіднае «літаратуры» [аднадзёнкі «Проч з ліхазельлем!», «У імя праўды» і часопіс «Сьветач Беларусі». – *аўт.*] як па сваёй форме так і па зьместу, здаецца, яшчэ не выдаваліся ні ў адной мове ад пачатку

друкаванага слова [50, с. 3]. А. Каўша і яго паплечнікаў з ЦБПК назвалі «ўнійнymi генераламі» [49, с. 3], бо на старонках выданняў, якія мелі да іх дачынанні, пад іх уплывам пісалі пра станоўчыя моманты, звязаныя з распаўсюджваннем уніяцтва на тэрыторыі Беларусі і за тое, што сам Коўш не проста стасаваўся з уніятамі, а ўдзельнічаў у супольнай літургіі з імі [50]. Мэтай выдання рэдактары часопіса бачылі аб'яднанне шырокіх колаў праваслаўных беларусаў, «верных Бацькаўшчыне і Царкве» [49]. Таксама групойка праваслаўных беларусаў-выдаўцоў, якая сябе не называла, у першым нумары анансавала стварэнне таварыства [49], але, калі меркаваць па змесце наступных нумароў, яно так і не было створана.

У матэрыялах часопіса, як можна заўважыць, аўтары не выражалі антыпатыі да арх. Феадосія, як гэта было ў вышэй названых часопісах, аднак негатыўна адгукаліся аб мітраполіі. Сярод іншых тэм – незадаволенасць беларусізацыяй царквы, тэма Сабора Праваслаўнай царквы ў Польшчы, гісторыя ўніяцтва і разважанні аб уніі з пазіцыя ЦБПК (на іх думку, камітэт вёў прапаганду уніі) [50]. Аўтары часопіса абураліся назначэннем а. А. Каўша ў якасці настаўцеля ў беларускі прыход у Вільні і публікавалі адкрытыя лісты чытачоў, якія прасілі Каўша сысці з пасады. Мелі месца ў выданні навіны з жыцця розных прыходаў і рэгіёнаў Заходняй Беларусі [49–51].

Выданне: грамадска-рэлігійны часопіс «Царква і народ».

Перыяд выхаду: 1932–1933 гг. (2 нумары).

Заснавальнік: рэдактар Яўхім Красоўскі (адзін з лідараў праваслаўнай фракцыі БХД [52, с. 383]).

У часопісе асвятляліся праблемы ўзаемаадносін царквы і дзяржавы, беларусізацыя Праваслаўнай царквы, друкаваліся навіны з праваслаўных прыходаў і жыцця Віленскай кансісторыі і мітраполіі, гістарычныя нарысы, вершы. У некаторых артыкулах аўтары закраналі тэмы пераходаў вернікаў у «сэктанцтва» і звязвалі гэта з тым, што ў сваёй царкве яны не могуць маліцца па-беларуску [53; 54].

У 1933 г. Сінод епіскапаў па прапанове віленскага архіепіскапа Феадосія пастанавіў спыніць выступленні беларусаў. Пасля гэтага праваслаўнай беларускамоўнай прэсы больш не выдавалася [1].

Такім чынам, прааналізаваўшы выяўленыя праваслаўныя беларускамоўныя выданні, можна адзначыць наступнае.

Усяго за міжваенны перыяд выяўлена 9 перыядычных выданняў: 3 газеты-аднадзёнкі і 6 часопісаў, у асноўным царкоўна-грамадскія і царкоўна-палітычныя па змесце. Прадстаўлены выданні дзеляцца на дзве групы: інстытуцыянальныя (2 выданні; іх выхад кантраляваўся мітраполіяй ПАПЦ) і апазіцыйныя да мітраполіі ПАПЦ (7 выданняў; выходзілі пад патранажам разнастайных рухаў, адлюстроўвалі іх пазіцыю).

З гэтага вынікае, што афіцыйныя структуры ПАПЦ не былі моцна зацікаўлены ў выхадзе беларускамоўных выданняў, іх нешматлікі і кароткатэрміновы час выхаду сведчыць аб фармальным стаўленні афіцыйных структур да выпуску СМІ на беларускай мове. Асноўнымі заснавальнікамі і выдаўцамі беларускамоўнай прэсы былі праваслаўныя аб'яднанні (ПБДА, ЦБПК) і асобы, набліжаныя да рухаў (А. Коўш – да ЦБПК, Я. Красоўскі – да БХД).

Ва ўсіх часопісах можна прасачыць адну лінію – абарона праваслаўя ва ўмовах панавання каталіцкага веравызнання. Так, папулярнымі былі артыкулы па беларусізацыі Праваслаўнай царквы. Некаторыя аўтары выкрывалі хібы працы ў іншых канфесіях. Аднак кожнае выданне мела свайго заснавальніка, часцей – аб'яднанне, таму па факце друкаваны орган выкарыстоўваўся дзеля прасоўвання інтарэсаў і праграм рухаў. Шэраг выданняў засноўваўся ў адказ на актуальную палітычную сітуацыю, мэта беларускамоўнага выдання – палеміка з ідэйнымі апанентамі, пошук падтрымкі ў беларускім асяроддзі. Гэта абумоўлівала непрацягласць існавання шэрагу апазіцыйных да мітраполіі выданняў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Загідулін, А. М.* Беларускае пытанне ў польскай нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) / А. М. Загідулін. – Гродна: ГрДУ, 2010. – 183 с.
2. *Булаты, П. Ю.* Жыццё Праваслаўнай Царквы ў Заходняй Беларусі на фотаздымках з часопісу «Воскресное чтение» / П. Ю. Булаты // ХРОНОС. Церковно-исторический альманах № 6 / гл. ред. А. В. Слесарев. – Мінск: Изд-во Мин. дух. акад., 2018. – С. 128–158.
3. Праваслаўны Беларус. – 1925. – № 12.
4. Воскресное чтение. – 1925. – № 29.
5. Праваслаўны Беларус. – 1925. – № 13–14.
6. Воскресное чтение. – 1925. – № 28.
7. *Говін, С. В.* Канфесійны друк у Беларусі / С. В. Говін. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т, 2008. – 287 с.
8. Народная ніва. – 1928. – № 1.
9. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 1.
10. *Traczk, J.* Czasopiśmiennictwo białoruskie w II Rzeczypospolitej (1918–1939) / J. Traczk. – Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlceach, 2013. – 270 с.
11. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 1.
12. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 2.
13. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 3.
14. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 4.
15. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 5.
16. Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 6.
17. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 2.

18. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 3.
19. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 4.
20. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 5.
21. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 6.
22. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 7.
23. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 8.
24. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 9.
25. Праваслаўная Беларусь. – 1928. – № 10.
26. Беларуская зарніца. – 1928. – № 1.
27. Беларуская зарніца. – 1929. – № 1.
28. Беларуская зарніца. – 1928. – № 2.
29. Беларуская зарніца. – 1928. – № 3.
30. Беларуская зарніца. – 1928. – № 4.
31. Беларуская зарніца. – 1928. – № 5.
32. Беларуская зарніца. – 1928. – № 6.
33. Беларуская зарніца. – 1928. – № 7–8.
34. Беларуская зарніца. – 1929. – № 2.
35. Беларуская зарніца. – 1929. – № 3.
36. Беларуская зарніца. – 1929. – № 4.
37. Беларуская зарніца. – 1929. – № 5.
38. Сьветач Беларусі. – 1930. – № 1.
39. Сьветач Беларусі. – 1930. – № 2–3.
40. Сьветач Беларусі. – 1931. – № 1.
41. Сьветач Беларусі. – 1931. – № 2.
42. Сьветач Беларусі. – 1931. – № 3.
43. Сьветач Беларусі. – 1932. – № 1.
44. Сьветач Беларусі. – 1933. – № 1.
45. Сьветач Беларусі. – 1936. – № 1.
46. Сьветач Беларусі. – 1936. – № 2.
47. Проч з ліхазельлем! – 1930. – № 1.
48. У імя праўды. – 1930. – № 1.
49. Голас праваслаўнага беларуса. – 1931. – № 1.
50. Голас праваслаўнага беларуса. – 1931. – № 2.
51. Голас праваслаўнага беларуса. – 1932. – № 1.
52. Булатая, В. Ю. Адлюстраванне канфесійнага становішча на Віленшчыне ў матэрыялах праваслаўнага часопіса «Царква і народ» (1932–1933 гг.) / В. Ю. Булатая // Беларусь, Глыбоцкі край і Эдвард Вайніловіч: матэрыялы навук.-практ. канф., г. Глыбокае, 25 верас. 2020 г. / Ін-т гіст. НАН Беларусі; рэдкал.: А. А. Каваленя (наук. рэд.) [і інш.]; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск: ІВЦ «Мінфіна», 2020. – 460 с.
53. Царква і народ. – 1932. – № 1.
54. Царква і народ. – 1933. – № 2.

(Дата падачы: 22.02.2021 г.)